

‘मन दरपन’

अकरा महिन्यांचा मिहिर आरशाच्या कपाटाला धरून उभा राहिला आणि आरशातल्या बाळाला पाहून खूप झाला. कितीतरी वेळ तो त्या ‘दोस्ता’कडे पाहून हसत, त्याला ‘टिच्चो’ देत राहिला.

तीन वर्षांच्या केयूरला मात्र ‘आपण केयूर आहोत आणि आरशातलं बाळ ही आपलीच प्रतिमा आहे’ हे पक्कं ठाऊक होतं. तो आरशात पाहून स्वतःच्या गालावरची तीट पुसायचा प्रयत्न करत होता. माणसाच्या बाळांना साधारण तिसऱ्या वर्षापासून स्वतःची ओळख पटते. म्हणूनच आरशातल्या प्रतिमेकडे असं त्रयस्थपणे पाहून त्यावरून स्वतःमध्ये सुधारणा करायची जाणही येते.

मुली वयात आल्या की ‘सांग दर्पणा, कशी मी दिसते?’ म्हणत स्वतःचं रूप आरशात न्याहाळत रहातात. ‘हातच्या ‘काकणा’खेरीज अंगावरच्या इतर सगळ्या गोष्टींचं खरेपण पडताळून पहायला त्यांना त्या खोऱ्या प्रतिमेच्या आधाराची गरज भासते! पूर्वीपासूनच माणसाला आरशातल्या, ताटातल्या किंवा तळ्यातल्या त्या खरं मत देणाऱ्या खोऱ्या प्रतिबिंबाबद्दल प्रचंड आकर्षण वाटत आलं आहे. ग्रीक पुराणातला नार्सिसस स्वतःच्या प्रतिबिंबाच्या प्रेमात वेडावला. तितकं नसलं तरी प्रत्येक माणसाचं आपल्या प्रतिबिंबावर प्रेम असतं.

आरशातल्या प्रतिमेशी जुळणारं इतर प्राण्यांचं नातं मात्र वेगळं असतं.

‘आरसा लोंबे भिंतीला | चिमणी पाही सवतीला ||’

पक्ष्यांना आरशात नेहमी आपला शत्रूच दिसतो. कुत्र्यांना आपलं प्रतिबिंब पाहून नवल वाटतं. बहुतेक हत्तींना आपल्या आरशातल्या प्रतिमेशी काहीही देणघेणं नसतं; ते तिच्याकडे पूर्ण दुर्लक्ष करतात. पंचतंत्रात तळ्यातल्या चंद्राला वाचवू पाहणाऱ्या माकडांची गोष्ट आहे. त्या माकडांचे बरेचसे वंशज प्रतिबिंबातलं माकड आरशाच्या मागे शोधतात. माणसाच्या बाळांनाही तसं कुतूहल वाटतं.

आरशातल्या प्रतिमेत स्वतःच्या खुणा शोधणं आणि तरीही आपलं अस्तित्व त्या प्रतिमेहून वेगळं असल्याची जाणीव बाळगणं प्राण्यांमध्ये सहजासहजी आढळत नाही. माणसांखेरीज मॅगपाय पक्षी, माकडांच्या काही जाती आणि डॉल्फिन्स असे तुरळक प्राणीच आरशात पाहून आपल्या अंगावरच्या खुणा ओळखतात; आपलं रूपडं कौतुकाने न्याहाळतात.

ज्या वयाला लहान मुलं प्रतिबिंबावरून स्वतःच्या रूपाची परीक्षा करायला लागतात त्याच सुमाराला त्यांना स्वतःच्या भावनांवरून दुसऱ्याचं मन ओळखायची कुवतही यायला लागते. आरशात किंवा एरवीही आपल्याकडे त्रयस्थपणे बघून आपल्या व्यक्तिमत्वात सुधारणा करायला झटणं आणि स्वतःवरून दुसऱ्याच्या भावना ताडून त्यावरून आपल्या वागण्यात बदल करणं ही दोन्ही माणुसकीची लक्षणं बरोबरीनेच जोपासली जातात. म्हणूनच माणुसकी सोडून वागलं तर ‘भिंतीवरचा आरसा जाच करतो; आपुलीच प्रतिमा आपुलीच वैरी होते.’

खऱ्या सुसंस्कृत माणसाला त्यासाठी भिंतीवरच्या आरशाची गरज लागत नाही. ‘भली-बुरी सारी कदमों को देखे और दिखाये’ असा आरसा त्याच्या मनातच असतो. त्याच्या मदतीने तो सतत तटस्थ आत्मनिरीक्षण

करतो; व्यक्तिमत्वाला लागलेली सगळी गालबोटं शोधतो आणि ती माणुसकीचं फडकं वापरून पुसतो. त्याचं मन नेहमी आरशासारखं नितळ, स्वच्छ रहातं.

डॉ. उज्वला दळवी

-ujjwalahd9@gmail.com

(‘esakal.com’ च्या सौजन्याने)